

הרב ד"ר שמואל הכהן גרינברג

ביאור ברמב"ם לענין סנהדרין בחו"ל

הרמב"ם ז"ל ביד החזקה, הלכות סנהדרין פ"א הל' ב' כותב: אין אנו חייבים להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד. אבל בחוצה לארץ אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ד' אלקיך נותן לך לשבטיך.

נושאי כליו של הרמב"ם ז"ל תפסוהו על דבריו שהפסק שלו הוא בניגוד גמור לדברי חז"ל בש"ס. בעל הכסף משנה כותב כאן: אין אנו חייבין להעמיד וכו' אבל גח"ל וכו' ברייתא ספ"ק דמכות (דף ז') מה ת"ל בשעריך בשעריך אתה מושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחז"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. ואם נוסחא זאת היתה לרבנו כך צריך לגרוס בדבריו אבל בחז"ל אין אנו חייבין להעמיד בית דין אלא בכל פלך ופלך (ולא בכל עיר ועיר) או נוסחא אחרת נזדמנה לו בגמרא...

מענין הדבר שבעל הכסף משנה לא ידע לפרש את הקושי שבפסק הרמב"ם ז"ל רק ללכת בדרך שינויי הנוסחאות בגמרא וברמב"ם עצמו. גם הלח"מ והרדב"ז התלבטו בדבר ולא הביאו מרסא.

והנה אחרי העיון בדברי הרמב"ם ז"ל חושבני שעלה בידי למצוא את המקור שממנו שאב הרמב"ם ז"ל את פסק דינו כפי שהוא נגלה לפנינו בדבריו שהזכרנו בראש דברינו „שבחז"ל אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך“, וגם למצוא את הנימוק שהביא את הרמב"ם ז"ל לעזוב את פסק הגמרא ולפנות למקור האחר ולפסוק כמותו.

עפ"י מה שאנו רואים הוציאו חז"ל את פסקם שבחז"ל אתה מושיב בי"ד בכל פלך ופלך ולא בכל עיר ועיר מן „בשעריך“ (הגאון מוילנא הגיה שצריך לגרוס: בכל שעריך, כמו שכתוב בתורה „שופטים ושופטים תתן לך בכל שעריך“). כך הדברים במקורם במס' מכות דף ז' ע"ב. אלא שלפי זה היתה צריכה המסקנא להיות בגמרא כך: בשעריך, בשעריך (או כגירסת הגר"א: בכל שעריך) אתה מושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחז"ל אי אתה מושיב בכל פלך ופלך זאי אתה מושיב בכל עיר ועיר. הרדב"ז ז"ל הרגיש בקושי שיש בעשיית הבדל בין פלך ופלך ובין „עיר לעיר“, וכדי לתרץ קושי זה אמר „שלא יצטרכו בעלי דינים לטרוח כל כך“ וגם זה לא מסתבר כל כך.

וכך באנו לכל התסבוכת בדברי הרמב"ם ז"ל בהלכה זו. אבל ראה זה מצאתי שבמדרש הנאים לספר דברים (מלוקט מתוך מדרש הגדול כ"י) שהוציא לאור מ"ר הגאון רד"צ הופמן זצ"ל, ראש בית המדרש לרבנים ההילדסהיימרי, ושיסודו במכילתא דרבי ישמעאל. נאמר בפרשת שופטים כך: בכל שעריך, הרי זו מצות

עשה להושיב דיינין בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך או יכול אפילו בחוץ לארץ יהיו חייבים להעמיד בכל פלך ופלך ת"ל אשר ד' אלקיך נותן לך לא בחוץ לארץ.

וראוי להתעכב על שני דברים: ראשית אנו רואים כאן בסגנון מדרשי התנאים (ספרי, מכילתות וכו') או יכול וכו', סדור ההלכה בדרך השאלה וזהו הסגנון העתיק של התנאים, המעיד על קדמות ועתיקות הדברים. והשנית הרי הדיוק מפורש בחילוק הדרשה של הפסוק לשני חלקים: מן "בכל שעריך" אנו לומדים שחייבים להושיב דיינין בכל עיר ועיר (בלשון התנאים "מדינה ומדינה") ובכל פלך ופלך. והדין שבחול אין חייבים להעמיד בי"ד בכל פלך ופלך יוצא מן החלק השני של הכתוב: אשר ד' אלקיך נותן לך" (חוץ לארץ הלא לא ניתנה לישראל). והדין ברור איפוא משני חלקי הפסוק: בכל שעריך — וד' נותן לך. זוהי הלכה ברורה ומיוסדת בשני חלקי הכתוב ולא רק בשעריך שימש גם לחיוב וגם לשלילה.

ומענין שהרמב"ם ז"ל ציטט כאן את שני חלקי הפסוק הזה בכתבו: "אבל בחול אין חייבים להעמיד בית דין בכל פלך ופלך שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ד' אלקיך נותן לך לשבטיך."

ונראה שזה היה הנמוק שהביא את הרמב"ם ז"ל לבכר את הפסק של מדרש התנאים (או המכילתא) על שני הדברים שבמס' מכות. וניכרים הדברים ביד החוקה שלפנינו שהם לקוחים מן המכילתא הנ"ל. וכך אנו מבינים ג"כ מה שהרמב"ם ז"ל כתב רק "שבחול" אין חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך" ולא הביא הדברים שבחול חייבין להעמיד בי"ד בכל עיר ועיר, כשם שלא נזכרו הדברים במכילתא שהזכרנו. ולא פסק הרמב"ם עפ"י הברייתא שבגמרא, אלא עפ"י המכילתא.

ועיין ברמב"ן על התורה בדברים ט"ז י"ח (פרשת שופטים) שכתב דין חדש שהוא חושב למצוא אותו גם ברמב"ם ז"ל, שכן הוא כותב... צוה בתורה עד האלקים יבוא דבר שניהם... ונתן בפלילים... א"כ מצוה שיהיו לישראל פלילים יבאר בכאן (בסדרת שופטים) ששימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם ד' את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם בי"ד אבל כאשר יצק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין לישראל שבחול מצוים למנות להם דיינין בעירות וכן כתב הרב משה.

אלא שאח"כ הוא מביא את הגמרא מס' מכות ומסיים: ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים.

וזה לפי מסקנת הגמ' במכות, כמו שאמרנו, ובניגוד לדעת הרמב"ם ז"ל. אבל לפי הדברים שהבאנו מן המדרש הגדול יוצא דין הרמב"ם ז"ל ברור כשמש וסרו כל התמיהות ואין כאן מקום לשום הגהה או לחיפוש גירסאות בגמרא שלנו. לבסוף מן הראוי לצטט דברי ספורנו על התורה שכותב בפרשתנו... נותן לך לשבטיך, בשעריך שהוא נותן לך שתחלק לשבטיך לא במה שתכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחוצה לארץ אין אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר כמו בסוריא וזולתה